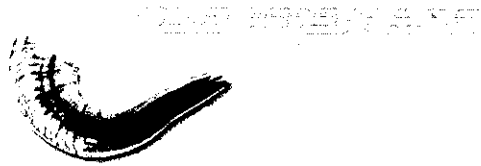

גדולה תשובה

בסוף מסכת יומא¹ מביאה סדרה ארוכה של דרשות העוסקות בגדולתה של התשובה. אחת מן הדרשות כוללת מימרא העוסקת ב"תכונה" אחת ממעלותיה של התשובה ומביאה לקביעה זו מקור מפסוק.

במאמר זה נשתדל ללכת בעקבות דרשות אלו ולבחון עד כמה דרשות אלו עוסקות באבני היסוד של עולמה של התשובה. וכל זאת במעט המחזיק את המרובה - בדרשות קצרות על אותם יסודות חשובים. וכך אומרת הגמרא:

(1) אמר רבי חמא (בר)² חנינא: גדולה תשובה שמביאה רפאות לעולם, שנאמר (הושע יד) ארפא משובותם אהבם נדבה. רבי חמא (בר) חנינא רמי: כתיב שובו בנים שובבים, דמעיקרא שובבים אתם, וכתיב ארפא משובותיכם! לא קשיא; כאן - מאהבה, כאן - מיראה.

רב יהודה רמי: כתיב (ירמיהו ג) שובו בנים שובבים ארפה משובותיכם וכתיב (ירמיהו ג') (הנה) (מסורת הש"ס: [כי]) אנכי בעלתי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה! - לא קשיא, כאן - מאהבה או מיראה, כאן - על ידי יסורין.

(2) אמר רבי לוי: גדולה תשובה שמנגעת עד כסא הכבוד, שנאמר (הושע י"ד) שובה ישראל עד ה' אלוהיך.

1. דף פ"ו עמוד א'.
2. מסורת הש"ס: [ברבי].

א. "גדולה תשובה שמביאה רפאות לעולם"

אין ספק שהיסוד הראשון בעולמה של תשובה, הוא החידוש, שהתשובה מביאה רפואה לעולם. דברים רבים יש בעולם, שעליהם נאמר: "מעות לא יוכל לתקן וחסרון לא יוכל להמנות"³. פעמים הרבה גורם האדם לנזק בלתי הפיך לעולם, ואין ביכולתו לתקן את קלקלתו. דבר זה אמת הן בעולם הגשמי, והן בעולם הרוח⁴. החידוש שיש ביכולתו של אדם לתקן את אשר נעשה כבר⁵, מלמד על גדולתה של התשובה⁶. וכך כתב רבנו יונה בשערי תשובה⁷:

"מן הטובות אשר היטיב השם יתברך עם ברואיו, כי הכין להם הדרך לעלות מתוך פחת מעשיהם ולנוס מפח פשעיהם, לחשוך נפשם מני שחת ולהשיב מעליהם אפו, ולמדם והזהירם לשוב אליו כי יחטאו לו, לרוב טובו וישרו כי הוא ידע יצרם, שנאמר (תהלים כה, ח'): 'טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך', ואם הרבו לפשוע ולמרוד ובגד בוגדים בגדו, לא סגר בעדם דלתי תשובה, שנאמר (ישעיה לא, ו): 'שובו לאשר העמיקו סרה'. ונאמר (ירמיהו ג, כב) 'שובו בנים שובבים ארפה משבותיכם'. תפקידה של התשובה לרפא את החוליים שגרם אדם לעצמו בכל התחומים.

וכך כתב הרב קוק זצ"ל:

"את התשובה אנו מוצאים בשלוש מערכות: א. תשובה טבעית, ב. תשובה אמונית, ג. תשובה שכלית. בתשובה הטבעית יש שני חלקים: תשובה טבעית גופנית ותשובה טבעית נפשית.

הגופנית - סובבת את כל העבירות נגד חוקי הטבע, המוסר והתורה, המקושרים עם חוקי הטבע, שסוף כל הנהגה רעה הוא להביא מחלות ומכאובים, והרבה סובל מזה האדם הפרטי והכללי. ואחרי הבירור שמתברר אצלו הדבר, שהוא בעצמו בהנהגתו הרעה אשם הוא בכל אותו דלדול החיים שבא לו, הרו הוא שם לב לתקן את המצב. לשוב לחוקי החיים, לשמור את חוקי הטבע, המוסר והתורה, למען ישוב ויחיה וישגו אליו החיים בכל רעונותם. המדיצינה⁸ עוסקת בזה אמנם הרבה, אבל לא נשתכללה

3. קהלת פרק א' פסוק ט"ו.

4. חז"ל דרשו את הפסוק שהזכרנו בכמה מקומות, לקלקול רוחני שאינו ניתן לתיקון. "מעות לא יוכל לתקן - זה שבטל קריאת שמע של ערבית וקריאת שמע של שחרית, או תפילה של ערבית, או תפילה של שחרית (במזוד); וחסרון לא יוכל להמנות - זה שגמנו חבריו לדבר מצווה ולא נמנה עמהם" (מסכת ברכות דף כו עמוד א'). "דבי שמעון בן מנסייא אומר: איזהו מעות שאינו יכול להתקן - זה הבא על הערוה והוליד ממנה ממזר". (מסכת חגיגה דף ט עמוד א') ובעוד מקומות.

5. ואפשר שלולא חידוש זה לא היה העולם יכול להתקיים. ועיי' דברי ר' צדוק הכהן מלובלין (ספר הזכרונות - פרשת נשא): "לכן חשבו ז"ל (פרק מקום שנהגו ובב"ר פ"א) התשובה מהדברים שנבראו קודם בריאת העולם. לפי שלא היה לעולם קיום בלעדיו."

6. ועיי' בעיון יעקב שלמד את הדברים כפשוטם: "י"ל דאתי למימר שלא תימא דזוקא אס שב קודם שבא עליו העושה - יסוריו, מהני תשובתו לבטל מעליו גזרתו, אבל אס כבר חלה לא מהני תשובתו. לזה קאמר שמביא רפואה לעולם - אף אס כבר חלו עליו היסורין".

7. שער ראשון אות א'.

8. הרפואה.

8) אמר רבי יוחנן: גדולה תשובה שדוחה את לא תעשה שבתורה, שנאמר (ירמיהו ג') לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והייתה לאיש אחר הישוב אליה עוד הלא חנוף תחנוף הארץ ההיא ואת זנית רעים רבים ושוב אלי נאם ה'.

4) אמר רבי יונתן: גדולה תשובה (שמקרבת) (מסורת הש"ס: [שמביאה]) את הגאולה, שנאמר (ישעיהו נ"ט) וּבֹא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וְלִשְׁבִי פִשְׁעֵי בִיעֶקֶב. מה טעם וּבֹא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל - משום דשבי פשע ביעקב.

5) אמר ריש לקיש: גדולה תשובה, שזדונות נעשות לו כשגגות, שנאמר (הושע י"ד) שובה ישראל עד ה' אלוהיך כי כשלת בעוונך. הא עוון מזיד הוא, וקא קרי ליה מכשול. איני? והאמר ריש לקיש: גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכויות, שנאמר (יחזקאל ל"ג) ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה עליהם (חיה) (מסורת הש"ס: [הוא]) יחיה! - לא קשיא; כאן - מאהבה, כאן - מיראה.

6) אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: גדולה תשובה שמארכת שנותיו של אדם, שנאמר (יחזקאל י"ח) ובשוב רשע מרשעתו (חיו) (מסורת הש"ס: [הוא]) יחיה.

7) אמר רבי יצחק, אמרי במערבא משמיה דרבה בר מרי: בא וראה שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם. מדת בשר ודם, מקניט את חבריו בדברים - ספק מתפייס הימנו ספק אין מתפייס הימנו, ואם תאמר מתפייס הימנו - ספק מתפייס בדברים ספק אין מתפייס בדברים. אבל הקדוש ברוך הוא, אדם עובר עבירה בסתר - מתפייס ממנו בדברים, שנאמר (הושע י"ד) קחו עמכם דברים ושובו אל ה', ולא עוד אלא שמחזיק לו טובה, שנאמר וקח טוב, ולא עוד אלא שמעלה עליו הכתוב כאילו הקריב פרים, שנאמר (הושע י"ד) ונשלמה פרים שפתינו. שמא תאמר פרי חובה - תלמוד לומר (הושע י"ד) ארפא משובתם אהבם נדבה.

8) תניא, היה רבי מאיר אומר: גדולה תשובה, שבשביל יחיד שעשה תשובה מוחלין לכל העולם כולו, שנאמר (הושע י"ד) ארפא משובתם אהבם נדבה כי שב אפי ממנו. מהם לא נאמר, אלא ממנו.

דורות קודם שנברא העולם, אתה מבקש ליתנה לבשר ודם?!"
 התורה שאלוקית היא, שנבראה דורות הרבה לפני בריאת העולם ולפני היות אדם, אין ראוי שתיתן לבשר ודם.
 אולם למלאכים טענה נוספת: "בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא: ריבוננו של עולם, מה לילוד אישה בינינו?!"
 שאלה זו נשאלת לפני שהמלאכים יודעים את תשובת הקב"ה: "לקבל תורה בא". ותמיהתם היא על עצם הימצאותו של בשר ודם בינות למלאכי השרת.

ואם כן, שתי תמיהות למלאכי השרת כלפי היחס לבני אדם. האחת - על עלייתו של משה ל"טריטוריה" של מלאכי השרת במרום. והשניה - על הורדת התורה לארץ ונתינתה לילוד אנוש. בתשובה לתמיהות המלאכים עונה הקב"ה למשה: "החזר להם תשובה".
 וכאן יש לתמוה, מדוע אין הקב"ה עונה בעצמו, הלא מלאכי השרת שאלו את הקב"ה?!

נראה, שבקשה זו, היא חלק מהתשובה: אמנם משה ילוד אשה, אולם הוא מסוגל להתווכח כשווה בין שווים עם מלאכי השרת.

אולם משה אינו סבור כך - "אמר לפניו: רבנו של עולם, מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם". על טענתם של מלאכי השרת כי משה האיש נחות מהם, מגיב משה בהסכמה. הוא מתיירא שבעוצם קדושתם ישרפו אותו בהבל שבפיהם.
 על כך אומר לו הקב"ה: "אחוז בכסא כבודי, וחזור להן תשובה". ומסתבר שפשר תשובה זו כך היא: אמת, ילוד אשה אתה, אולם מסוגל אתה להתעלות ולהגיע אפילו עד כסא הכבוד. ואכן, לאחר תשובה זו, מרהיב משה עוז ועונה למלאכים בסדרה של תשובות, שתמציתה: אתם, מלאכי השרת אין בכם יצר הרע, קנאה ותחרות. ולכן תורה למה תהא לכם?
 כלומר, דווקא היות בני האדם פגומים וחסרים, היא הגורמת לכך שהתורה ראויה להם. ואילו מלאכי השרת מושלמים הם ולכן תורה למה תהא להם?
 יכולתו זו של האדם, בעל הפגמים והחסרונות, להגיע עד כסא הכבוד, היא חידוש נפלא. חידוש שמלאכי השרת התנגדו לו בתחילה. אולם גדולת התשובה הרחיבה את החידוש: "גדולה תשובה שמגיעת עד כסא הכבוד"¹⁰.

החטא יוצר מחיצה בין האדם לבין קונו: "עֲוֹנֹתֵיכֶם הֵיוּ מִבְּדָלִים בֵּינְכֶם לְבֵין אֱלֹהֵיכֶם"¹¹.
 ואם קשה לו לאדם להגיע ולטפס עד כסא הכבוד תמיד, שבעתיים נכון הדבר לאחר החטא.

10. אמנם עיין פירושו של רבנו חננאל: "גדולה תשובה שאפילו הגיע חטאתו עד כסא הכבוד, התשובה מכפרת". ולא הסביר מה פירוש "חטא אשר מגיע עד כסא הכבוד".
 ועי' גם בשפת אמת (פרשת וישלח שנת תרס"ג) שהביא את דברי חז"ל במדרש, על הפסוק: "ויאבק איש עמו עד עלות השחר" שהעלו אבק ברגליהם עד כסא הכבוד. שפירושו: "שכח המלחמה לעולם עד כסא הכבוד. ולכן אמרו חז"ל גדולה תשובה שמגיעת עד כסא הכבוד, כיוון שהפגם הולך עד שם".
 11. ישעיהו פרק נ"ט.

כפי הנראה עדיין לגמרי עבודה גדולה זו, ולא נמצא עדיין הפתרון הנכון לכל שאלות התשובה הגופנית. עד כמה שיש בגבולות החיים להחזיר לאדם את כל האבוד ממנו מצד החטאים מהרסי הגוף וכוחותיו. וכפי הנראה מקצוע של תשובה זו תלוי הוא, בקשר חזק, ביתר חלקי התשובה הרוחנית - הטבעית, האמונית והשכלית.
 יותר פנימית היא התשובה הטבעית הנפשית והרוחנית. הוא מה שקורים "מוסר כליות"... אחרי התשובה הטבעית באה האמונית, היא החיה בעולם ממקור המסורת והדת, שהיא עוסקת הרבה בתשובה..."

אנו רגילים לשייך את התשובה לתוך התחום הצר של מצוות ועבירות. אולם, במשנת הרב למדנו שגם התהליך של תשובה גופנית רפואית, תיקון החוליים הפיסיים, גם הוא חלק מתוך המכלול הגדול של התשובה. ולפי תפיסה זו, דברי הגמרא: "גדולה תשובה שמביאה רפואה לעולם", נכונים הם, הן בתחום הגופני והן בתחום הרוחני.

ב. "גדולה תשובה שמגיעת עד כסא הכבוד"

הגמרא במסכת שבת⁹ מתארת ויכוח שהתנהל בין מלאכי השרת ומשה רבנו, קודם לקבלת התורה:

"אמר רבי יהושע בן לוי: בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם, מה לילוד אישה בינינו?
 אמר להן: לקבל תורה בא.

אמרו לפניו: חמודה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם, אתה מבקש ליתנה לבשר ודם?!" (תהלים ח') מה אנוש כי תזכרנו וכן אדם כי תפקדנו ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים!
 אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: החזיר להן תשובה!

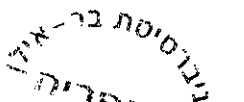
אמר לפניו: רבוננו של עולם, מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם.

אמר לו: אחוז בכסא כבודי, וחזור להן תשובה, שנאמר (איוב כו) מאחז פני כסא פרשז עליו עננו. ואמר רבי נחום: מלמד שפירש שדי מזיו שכינתו ועננו עליו.

אמר לפניו: רבוננו של עולם, תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה - (שמות כ') אנכי ה' אלוהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים. אמר להן: למצרים ירדתם, לפרעה השתעבדתם, תורה למה תהא לכם?"

לכשנתבונן בדברי הגמרא, נמצא שלמלאכי השרת שתי טענות כלפי משה רבנו. הטענה האחת היא כנגד מסירת התורה ליצור אנוש: "חמודה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה

9. דף פח עמוד ב.

וכך כתב הרמב"ם¹²:

"גדולה תשובה שמקרב את האדם לשכינה שנאמר שובה ישראל עד ה' אלוהיך, ונאמר ולא שבתם עדי נאם ה', ונאמר אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב, כלומר אם תחזור בתשובה בי תדבק, התשובה מקרבת את הרחוקים, אמש היה זה שנאווי לפני המקום משוקץ ומרוחק ותועבה, והיום הוא אהוב ונחמד קרוב וידיד" (הלכה ו').

"כמה מעולה מעלת התשובה, אמש היה זה מובדל מה' אלהי ישראל שנאמר עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם, צועק ואינו נענה שנאמר כי תרבו תפלה וגוי ועושה מצות וטורפין אותן בפניו שנאמר מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי, מי גם בכם ויסגר דלתים וגוי, והיום הוא מודבק בשכינה שנאמר ואתם הדבקים בה' אלוהיכם, צועק ונענה מיד שנאמר והיה טרם יקראו ואני אענה, ועושה מצות ומקבלין אותן בנחת ושמחה שנאמר כי כבר רצה האלהים את מעשיך, ולא עוד אלא שמתאווים להם שנאמר וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות" (הלכה ז')

גדולה היא התשובה, המאפשרת לאדם להגיע עד כסא הכבוד, אפילו לאחר שהתרחק האדם מקונו בעקבות החטא¹³.

ג. "גדולה תשובה שדוחה את לא תעשה שבתורה"

למה נתכוון ר' יוחנן שהתשובה דוחה לא תעשה שבתורה?

שמה, לכך נתכוון ר' יוחנן: החידוש שנתחדש בעולמה של התשובה סותר את רוחה ועניינה של התורה. וכך מצאנו בפסיקתא דרב כהנא¹⁴:

[ז] טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך וגוי' (תהלים כה: ח). שאלו לחכמה החוטא מהו עונשו, אמרה להם, וחטאים תרדף רעה (משלי יג: כא). שאלו לנבואה החוטא מהו עונשו, אמרה להם הנפש החוטאת היא תמות (יחזקאל יח: ד). שאלו לתורה חוטא מהו עונשו, אמרה להם יביא אשם ויתכפר לו. שאלו להקב"ה החוטא מהו עונשו, אמר להם יעשה תשובה ויתכפר לו, הדא היא דכת' טוב וישר ה' וגוי' (תהלים כה: ח). א"ר פנחס למה הוא טוב שהוא ישר, למה הוא ישר שהוא טוב. על כן יורה חטאים בדרך (שם תהלים כ"ה), שהוא מורה לחטאים דרך שיעשו תשובה. לפיכך הושע מזהיר את ישראל ואומר להם שובה ישראל (הושע שם י"ד).

12. הלכות תשובה פרק ז'.

13. ועי' לשונו של בעל "אור החיים" ויקרא יט: ט: "ודרשו ז"ל: גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, פ"י שהגם שנכרת חוט המחבר עד כסא הכבוד, ולא נשאר אלא חלק קטן בקרבן, התשובה מגיעת עד כסא הכבוד."

14. פרשה כד'.

התשובה היא חידוש שעומד בסתירה לכלל התורה. התורה הנשאלת מה ייעשה לו לחוטא, עונה: "יביא אשם ויתכפר" אולם שיתכפר לו לאדם על ידי תשובה בלבד, זאת לא שמענו. ומסתבר שזהו פשר דברי חז"ל¹⁵:

תניא: שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם, ואלו הן: תורה, ותשובה, וגן עדן, וגהינום, וכסא הכבוד¹⁶, ובית המקדש, ושמו של משיח. תורה - דכתיב (משלי ח') ה' קנני ראשית דרכו. תשובה - דכתיב (תהלים צ) בטרם הרים ילדו וכתוב (תהלים צ) תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם.

ד. "גדולה תשובה שמביא את הגאולה"

הגרסא המופיעה בפנינו בגמרא היא: "גדולה תשובה שמקרב את הגאולה". והדברים מובנים, שהרי: "ודאי יש זמן לגאולה, אבל התשובה מקרבת לבוא קודם זמנה¹⁷. וכמו שכתוב: בעתה אחישנה. לא זכו - בעתה, זכו - אחישנה"¹⁸.

התשובה נתפסת בעינינו כמרפא לחטא. אדם שעבר עבירה ועל ידי כך ירד בדרגתו, מסוגל לשוב ולתקן את קלקולו בעזרת מכשיר התשובה.

אולם, בנוסף למדרגה זו של התשובה, לימדנו מרן הרב קוק זצ"ל שלתשובה משמעות חובקת עולם: "ע"י התשובה הכל שב לאלהות, ע"י מציאות כח התשובה, השורר בעולמים כולם, שב הכל ומתקשר במציאות השלמות האלהית, וע"י הרעיונות של התשובה, דעותיה והרגשותיה, כל המחשבות, הרעיונות והדעות, הרצונות וההרגשות, מתהפכים ושבים להקבע בעצם תכונתם בתכן הקדש האלהי"¹⁹.

מהי המשמעות של "תשובת העולם"?

אנו מוצאים בדברי חז"ל שהקב"ה ברא את העולם על פי התכנית, שהיא התורה:

"התורה אומרת אני הייתי כלי אומנותו של הקב"ה, בנוהג שבעולם מלך בשר ודם בונה פלטין, אינו בונה אותה מדעת עצמו אלא מדעת אומן, והאומן אינו בונה אותה מדעת עצמו, אלא דיפתראות, ופינקסאות יש לו, לדעת היאך הוא עושה חדרים, היאך הוא עושה פשפשוין, כך היה הקב"ה מביט בתורה, ובורא את העולם"²⁰.

15. מסכת פסחים דף נד עמוד א'.

16. ועי' בדברי ה"עיון יעקב" שהסביר זה פשר דברי הגמרא שגדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד: "כי שניהם הם משבעת הדברים שנבראו קודם שנברא העולם".

17. ועי' "פחד יצחק" לגר"י הוטנר זצ"ל חלק יום הכיפורים, שהביא את דברי המהר"ל: והיינו דמצינו דיום כיפור דשנת היובל הוא זמן גאולה תתנו לארץ". הרי מצינו שיום כיפור שהוא זמן תשובה, הוא גם זמן גאולה. והסביר שכונת המהר"ל ללמדנו שלא נחשוב כי הצרוף הזה של תשובה לגאולה, לא נאמר אלא בגאולה דאחרית הימים.

18. לשון המרש"א במקום. הגמרא במסכת סנהדרין דף צח עמוד א'.

19. אורות התשובה פ"ד, ב'.

20. בראשית רבה פ"שה א'.

אולם התגשמות התכנית הייתה נחיתה מן התכנית המקורית:

"ראה שאין העולם מתקיים, הקדים מדת הרחמים ושתפה למדת הדין, היינו דכתיב (להלן ב ד): ביום עשות ה' אלוקים ארץ ושמים"²¹.

המעבר בין הרעיון האלוקי לבין העולם המוגבל גרם ל"שבירת הכלים":

"למה באה השבירה? לפי שהאלוהות נותנת היא לפי כחה, והמקבל מוגבל הוא, אם כן תהיה הטובה מוגבלת, על כן נותן הוא הטובה בלא שיעור, לפי מדתו, ותהיה אלהית בלתי גבולית, ואף על פי שלא יוכל המקבל הנברא לקבל, כי אם כשישבר לגמרי. ויבנה בתשוקתו לשוב למקורו הבלתי גבולי, להתאחד באלהות, ובזה יעשה הנברא את עצמו, ויהיה במדרגת השלמות של בורא, ויתעלה ממעל לגבול של נברא, מה שלא היה אפשר בלא שפעת רב טוב למעלה ממדרגת אפשרות קבלתו, שהיה תמיד רק במדרגת נברא, ולא במעלת בורא כלל"²².

כך גם הסביר הרב את דברי חז"ל על חטא הארץ:

"מתחילת הבריאה היה טעם העץ להיות גם הוא כטעם פריו. כל האמצעים המחזיקים איזו מגמה רוחנית גבוהה כללית ראויים היו להיות מוחשים בחוש נשמתי באותו הגבה והנעם, שעצם המגמה מורגשת בו כשאנו מציירים אותה. אבל טבע הארץ, התנוודות החיים, ולאות הרוחניות כשהיא נסגרת במסגר הגופניות, גרם שרק טעמו של הפרי, של המגמה האחרונה, האידיאל הראשי, מורגש הוא בנעמו והדרו, אבל העצים הנושאים עליהם את הפרי, עם כל נחיצותם לגדול הפרי, נתעבו ונתגשמו ואבדו את טעמם. זהו חטא הארץ, שבעבורו נתקללה כשנתקלל גם האדם על חטאו. וכל פגם סופו לתקון. ע"כ מובטחים אנו בבירור, שיבואו ימים שתשוב הבריאה לקדמותה, וטעם העץ יהיה כטעם הפרי, כי תשוב הארץ מחטאה, וארחות החיים המעשיים לא יהיו גורמים לחוץ בעד הנועם של האור האידיאלי, הנתמך בדרכו ע"י אמצעים הגונים, המחזיקים אותו ומוציאים אותו מן הכח אל הפועל"²³.

המצב האידיאלי היה צריך להיות, שכל החלקים בבריאה וגם האמצעים יהיו מרכיב שווה במטרה העליונה של העולם. אולם חולשת העולם החומרי אינה מאפשרת את המצב הראוי, ותהליך התשובה הוא זה המחזיר את העולם אל המצב האידיאלי²⁴.

"גדולה תשובה שמביאה את הגאולה", שכן תהליך התשובה העולמי הוא המחזיר את העולם אל מצבו האידיאלי. וזהו תהליך גאולת העולם.

21. רש"י בראשית פרק א' פס' א'.

22. אורות הקודש ח"ב התעלות העולם י'.

23. אורות התשובה פ"ז ז'.

24. ועי' בהקדמת הרב יעקב הלוי פילבר לאורות התשובה (התעלות העולם) שהאריך לבאר יסוד זה.

ה. "גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכויות"

מבית מדרשו של ריש לקיש למדנו, ששתי רמות של עקירת החטא יש בתהליך התשובה: תשובה מיראה ותשובה מאהבה.

בתשובה מיראה זדונות נעשות לו כשגגות. לעומת זאת, בתשובה מאהבה זדונות נעשות כזכויות. וכאן יש לתמוה: "זדונות נעשות לו כזכויות!!" ניחא, יכולים אנו להבין את החידוש הגדול שזכויות נעשות לו כשגגות, אולם כיצד ניתן לקרב אל השכל שנעשות הזדונות כזכויות? היאך ניתן להבין שכישלונות האתמול נהפכים לזכויות המחר²⁵!?

נרצה לעיין מעט בדמותו והגותו של ריש לקיש על מנת לנסות להבין את יסוד דבריו. ריש לקיש אינו אך דורש על התשובה, אלא גם מקיים. וכך מספרת הגמרא על חזרתו בתשובה: "יומא חד הוה קא סחי רבי יוחנן בירדנא, חזייה ריש לקיש ושוור לירדנא אבתריה, אמר ליה: חילך לאורייתא! - אמר ליה: שופרך לנשי! - אמר ליה: אי הדרת בך - יהיבנא לך אחותי, דשפירא מינאי. קביל עליה. בעי למיהדר לאתויי מאניה - ולא מצי הדר. אקרייה ואתנייה, ושויה גברא רבא"²⁶.

והנה לפחות שני קשיים מתעוררים למקרא תהליך זה. האחד - הקושי בהצעתו של ר' יוחנן. ר' יוחנן מתפעל מעוצמת הקפיצה של ריש לקיש. האחרון מתפעל מיופיו של ר' יוחנן. זה בתגובה מציע לו הצעה: "אי הדרת בך - יהיבנא לך אחותי דשפירא מינאי". וכי כיצד יכולים אנו להבין כיצד זה ר' יוחנן מציע את אחותו, טרם החל ריש לקיש את מימוש קבלתו לשוב בתשובה²⁷!?

והקושי השני - בעובר על ריש לקיש עם קבלת ההצעה. הגמרא מספרת שריש לקיש רצה לחזור ולטיול את כליו, אולם לא יכול היה: "לא מצי הדר". והסיבה לכך: "דמשקבל עליו עול תורה תשש כחור"²⁸. וגם כאן אנו תמהים. וכי הספיק ריש לקיש ללמוד משנה אחת או הלכה אחת עד אשר הותש כוחו?! הרי רק החלטה וקבלה הייתה ותו לא!?

25. ועי' במועדי הראי"ה לרב מ"צ נריה זצ"ל עמ' פט שהגר"י הוטרר זצ"ל הקשה פעם למרן הרב זצ"ל מדוע משבח רבנו יונה את חסד התשובה שהיא עוקרת את העבירה מעיקרא, וכאילו לא היתה. והרי גם במצוות מצאנו כך שכן התורה על הראשונות עקר את זכויותיו וכל צדקותיו לא תזכרנה!! ענה הרב קוק זצ"ל שלאחר שנתחדש חידוש זה של כח התשובה במערכת הבריאה. היה הכרח להשוות את המיזות ולקבועה גם במעשה המצוות. ולא רק במעשה העברות. עם זאת, העיר הרב נריה זצ"ל, יש להעיר שעדיין מידה טובה גדולה ממיזת פורענות. שכן בתשובה מאהבה, לא רק שהחטא נעקר מעיקרו אלא ש"זדונות נהפכו לזכויות".

26. מסכת בבא מציעא דף פד עמוד א. ועי' בפרקי דר' אליעזר פרק מב תאור שונה בתכלית.

27. אמנם עיי' תוס' שם: אי הדרת בך כו' - מכאן אמר ר"ת דר"ל מתחלה ידע הרבה אלא שפרק עול תורה ונעשה עם הארץ ועסק בלסטיות מקאמר אי הדרת בך משמע להיות כבהתחלה ולא תפריק עול תורה מעליך. ואם כן לפי הסבר זה שריש לקיש שנה ופירש, ניתן להבין שר' יוחנן הכיר את ריש לקיש מימי בחרותו והיה משוכנע שיחזור לתפארתו הראשונה.

28. רש"י שם.

על מנת לנסות ולהבין את שני העניינים נרצה להתבונן בשתי מימרות של ריש לקיש:
 הגמרא מביאה שפושעי ישראל מלאים מצוות כרימון. וריש לקיש דרש זאת מפסוק:
 "פושעי ישראל שמליאין מצוות כרימון שנאמר (שיר השירים ו): "כפלח הרמון רקתך".
 ואמר רבי שמעון בן לקיש: אל תיקרי רקתך אלא ריקתך, שאפילו ריקנין שבך מליאין
 מצוות כרימון"²⁹.

וקביעה זו נראית דבר והיפוכו: "ריקנין שבך מליאין מצוות כרימון" אם מלאים הם מצוות
 כרימון, מדוע ייקראו ריקנין?
 במקום אחר דבר ריש לקיש בגנות האדם המשתמש בידיו באלמות³⁰:

"אמר ריש לקיש: המגביה ידו על חברו, אף על פי שלא הכהו - נקרא רשע, שנאמר
 (שמות ב') ויאמר לרשע למה תכה רעך, למה הכית לא נאמר, אלא למה תכה, אף על
 פי שלא הכהו נקרא רשע"³¹.

מדוע ייקרא אדם, שהתכוון לעשות מעשה ולא עשאו, רשע, והרי הוא לא הוציא לפועל את
 זממו? להבנת הדברים נענין בהסברו המאלף של הרמב"ם, על איסור הקללה.

התורה השתמשה בניסוח מזור כשאסרה לקלל אדם מישראל:

"לא תקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשול ויראת מאלקיך אני ה'³².

מדוע הדגישה התורה שאין לקלל חרש דווקא?³³ וכך כתב הרמב"ם:

"שהזהירנו מלקלל איזה איש שיהיה מישראל והוא אמרו לא תקלל חרש ושמע ממני
 עניין אמרו חרש מה הוא וזה כי הנפש כשהתנועה לנקום מהמזיק לפי צורת ההיזק
 הקיימת בדמיון הנה לא תסור מהיות מתנועת עד שתגמול למזיק לפי צורת ההיזק
 הרשומה בדמיון וכאשר שלמה לו גמול תנוח אותה התנועה ... ואולם היה עולה
 במחשבתנו כי תכלית מה שנאסר לנו קללת איש מישראל כשיהיה שומע אותה למלה
 שישגיגהו מן הצער והכאב אבל קללת החרש אחר שלא ישמע ולא יכאב בו שלא יהיה
 בזה חטא הנה הודיענו שהוא אסור והזהיר ממנו כי התורה לא הקפידה בענין המקולל
 לבד אבל הקפידה בענין המקלל גם כן שהזהירה שלא יניע נפשו אל הנקמה ולא
 ירגילה לכעוס"³⁴.

29. מסכת עירובין דף יט עמוד א.

30. וכמה משמעות יש בעובדה שריש לקיש, שמלאכתו הייתה בללסטס את הבריות, מגנה את המגביה ידו על חברו.

31. מסכת סנהדרין דף נח עמוד ב. מעניין להעיר שדברי ריש לקיש אלו, למרות שאין להם השלכה הלכתית אלא מוסרית, הובאו הן ע"י
 הרמב"ם (הלכות חובל ומזיק פ"ה ה"ב) והן בשולחן ערוך (חושן משפט סימן תכ ה"א) הלכה.

32. ויקרא פרק יט פסוק יד.

33. כשברור שיש איסור לקלל כל אדם מישראל, וכך מצאנו בספרא (קדושים פרשה ב ד"ה פרשה ב): "לא תקלל חרש - אין לי אלא חרש,
 מנין לרבות כל אדם? תלמוד לומר: וגשיא בעמך לא תאור. אם כן למה נאמר חרש? מה חרש מיוחד שהוא בחיים, יצא המת שאינו בחיים".

34. אולם גם בדברי הספרא אין תשובה מדוע נבחר דווקא חרש. שכן אם רצתה תורה לרבות כל מי שהוא בחיים, אין זה מיוחד דווקא לחרש.
 34. ספר המצות להרמב"ם - מצות לא תעשה - מצוה שיו.

הקללה היא תוצאה של כעס ה"מתבשל" בדמיונו של האדם. המבחן הוא באיזו מידה
 מסוגל האדם לשלוט ברגשותיו. האדם המקלל אינו פוגע רק במקולל, בכך שהוא עולב
 בו ומביישו. המקלל פוגע באדם נוסף, הלא הוא - המקלל עצמו. ולכן אסרה התורה
 לקלל אפילו חרש. ללמדנו שהקללה אסורה, אפילו אם המקולל אינו שומע אפילו
 מילה אחת מן הקללה.

כך הוא הדבר גם במרים יד על חברו. המגביה ידו על חברו, גם אם לא הכהו נקרא רשע.
 האדם נקרא להכריע בשאלה, איזה שימוש הוא עושה בכוחותיו, לחיוב או לשלילה.
 המגביה ידו, החליט לנצל את כוחותיו לשלילה. וגם אם לא היכה את חברו, המהפך בכוחות
 הנפש, מדביק לו את שם התואר: רשע.

נראה, שריש לקיש למד את היסוד הזה מהתבוננות בתהליך שעבר עליו, על עצמו.
 בשעה שריש לקיש מקבל את הצעתו של ר' יוחנן, מתארת הגמרא שהוא רוצה להשיב את
 כליו, אולם הוא אינו מסוגל. וזאת כיוון ש"משקיבל עליו עול תורה תשש כוחו" (רש"י). וכי
 הספיק ריש לקיש לעסוק בתורה באותו פרק זמן? ממה הותש כוחו?

מכאן, שעצם העובדה שמחליט האדם החלטה פנימית, בכוחה של החלטה זו לחולל שינוי
 פנימי עמוק, עד שיכולה היא ליצור אדם חדש. כך הדבר גם במצב ההפוך. עצם החלטתו של
 אדם להשתמש בכוחו לשלילה, יוצרת אדם חדש המקבל את התואר - רשע. התהליך של
 תשובה מאהבה, הוא אותו שינוי פנימי עמוק המחבר את כוחותיו של האדם לכיוון חדש³⁵.
 זהו מן הסתם ההסבר בדברי ריש לקיש על "הריקנים המלאים". פושעי ישראל, אומר ריש
 לקיש, לכשתסתכל מבחוץ, ריקנים הם. אולם התבוננות פנימית תגלה שכוחות עצומים גלומים
 בהם. עולמם הפנימי מלא. וכל שיש לעשות הוא לשנות את הכיוון ואז מגלים כמה מלאים

35. וכן כתב הרמב"ם (הלכות תשובה פרק ז' הלכה ג): "אל תאמר שאין תשובה אלא מעבירות שיש בהן מעשה כגון זנות וגזל וגניבה, אלא
 כשם שצריך אדם לשוב מאלו כך הוא צריך לחפש בדעות רעות שיש לו ולשוב מן הכעס מן האיבה מן הקנאה וכן היתול ומרדיפת המון
 והכבוד ומרדיפת המאכלות וכיוצא בהן מן הכל צריך לחזור בתשובה, ואלו העונות קשים מאותן שיש בהן מעשה שבזמן שאדם נשקע באלו
 קשה הוא לפרוש מהם, וכן הוא אומר יעזוב רשע וגו'".

לכשנדייק בלשון הרמב"ם נבין את דבריו במקום אחר (פרק ג' הלכה א'): "כל אחד ואחד מבני האדם יש לו זכויות ועונות, מי שזכויותיו
 יתירות על עונותיו צדיק, ומי שעונותיו יתירות על זכויותיו רשע, מחצה למחצה בינו, וכן המדינה אם היו זכויות כל יושביה מרובות על
 עונותיהן הרי זו צדקה, ואם היו עונותיהם מרובות הרי זו רשעה, וכן כל העולם כולו". הרמב"ם השתמש כאן במטבע הלשון: זכויות ועונות.
 (בהלכה ג' שם כתב הרמב"ם: "כל מי שניחם על המצות שעשה ותהיה על הזכויות". וגם כאן יש להבין מה ההבדל בין מצוות לזכויות) ולא
 במטבע הלשון מצוות ועברות. ויש להבין מדוע?

לאור דברי הרמב"ם בפרק ז' נראה שהמצוות והעברות הם הביטויים החיצוניים והמעשיים של מצבו הרוחני של האדם. ואילו העונות
 והזכויות הן הביטוי הפנימי של הדעות הטובות והרעות. (ולכן כששוקלים את מצבו של האדם לא שוקלים רק את המצוות והעברות, אלא
 את הזכויות והעונות). ולכן שדיבר הרמב"ם על הדעות הרעות השתמש במטבע לשון: "ואלו העונות קשים מאותן שיש בהן מעשה".
 אמנם, יש להעיר שעל ידי מעשה, אפילו אחד, מסוגל האדם לשנות גם את עולמו הפנימי. ולכן כתב הרמב"ם (פרק ג' הלכה ד'): "לפיכך
 צריך כל אדם שיראה עצמו כל השנה כולה כאילו חציו זכאי וחציו חייב, וכן כל העולם חציו זכאי וחציו חייב, חטא חטא אחד הרי הכריע
 את עצמו ואת כל העולם כולו לכף חובה וגרם לו השחתה, עשה מצווה אחת הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות וגרם לו
 ולהם תשועה והצלה".

דרכיו משפט, דן את האדם כפי מעשיו ואל לו לאדם לצפות שהקב"ה יותר לו על עוונותיו. אולם, כל זה אם לא עשה תשובה. לשם כך בתשובה נמחלים כל עוונותיו:

"אפילו רשע כל ימיו ועשה תשובה באחרונה אין מזכירין לו שום דבר מרשעו שנאמר רשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו מרשעו"⁴⁷.

ואולי זהו פשר דברי הגמרא שלנו. אדם המקניט את חבירו, ספק אם חברו מתפייס לו בדברים, שכן צלקת הפגיעה עדיין קיימת. אולם, הקב"ה, אינו כן, אלא "עובר אדם עבירה בסתר, מתפייס ממנו בדברים"⁴⁸. ולא עוד אלא שמחזיק לו ברכה.

המחילה והסליחה לשב בתשובה אינן ויתור שבדיעבד. זהו רצונו של הקב"ה והוא שמח על כך. שהלא כך למדה אותנו ברוריה, אשתו של ר' מאיר:

"הנהו בריוני דהוו בשבבותיה דרבי מאיר יהו קא מצערו ליה טובא, הוה קא בעי רבי מאיר רחמי עלויהו כי היכי דלימותו. אמרה ליה בדוריא דביתהו: מאי דעתך? - משום דכתיב: (תהלים ק"ד) יתמו חטאים, מי כתיב חוטאים? חטאים כתיב! ועוד, שפיל לסיפיה דקרא: ורשעים עוד אינם, כיון דיתמו חטאים - ורשעים עוד אינם? אלא, בעי רחמי עלויהו דלהדרו בתשובה - ורשעים עוד אינם"⁴⁹.

שני דברים למדנו. א. אין הקב"ה רוצה בסילוקן של החוטאים. רוצה הוא בסילוק החטאים. וממילא שמח הקב"ה על תשובתם של הרשעים ומתפייס בשמחה אף בדברים בלבד. ב. ישנה זהות בין שני הדברים. סילוקם של החטאים, הוא בעצם סילוקם של הרשעים. הדרך הטובה ביותר לסילוקם של הרשעים היא על ידי כך שהם שבים לדרך הישר. וכך כתב הרמב"ם⁵⁰:

"מדרכי התשובה להיות השב צועק תמיד לפני השם בבכי ובתחנונים ועושה צדקה כפי כחו ומתרחק הרבה מן הדבר שחטא בו ומשנה שמו כלומר אני אחר ואיני אותו האיש שעשה אותן המעשים..."⁵¹.

קבלת תשובתו של הרשע, אינה מעשה של ותרנות, אלא עשה "לכתחילאי" שהקב"ה שמח עליו ורואה בו קורבן של נדבה.

47. הרמב"ם הלכות תשובה פרק א' הלכה ג'.

48. המהרש"א במקום הסביר מדוע מדברים על עברות שבסתר "דעבירת פרהסיא לא שייכת ביה פיוס בדברים, דעונושו מפורש בתורה, אם מלקות ואם כריתות ומיתת ביי". אבל עבירה בסתר שאין עונושו מפורש, הקב"ה מתפייס בדברים, דהיינו בידוי עם התשובה. כמ"ש: "קחו עמכם דברים ושובו".

49. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף י.

50. הלכות תשובה פרק ב' הלכה ד'.

51. ואפשר שלא רק שתהליך התשובה משנה ויוצר אדם אחר, אלא תהליך התשובה מגלה את האני האמיתי. ותהליך החטא גרם על ידי גורמים חיצוניים. על למשל בדברי הגר"י הוטנר זצ"ל נפחד יצחק, פורים, עמוד נד) שביאר בדרך זו את הדמיון של פורים וכיפורים. שבשניהם ישנו תהליך של גילוי האני. ביום הכיפורים התהליך המתואר לעיל, שהאני החוטא אינו האני האמיתי. וכיפורים נתגלה האני האמיתי של כנסת ישראל. שכן במתן תורה היתה כפיית הר כעגלת. ואילו בשושן קיבלו עליהם מאהבת הנס. ובוה גילו שהאני הפנימי אכן מעוניין בקבלת התורה ואינו זקוק לכפייה.

ח. "גדולה תשובה שבשביל יחיד שעשה תשובה מוחלין לכל העולם כולו"

חשבוננו של עולם, כמה מעגלים לו: מעגל הפרט, מעגל המדינה ומעגל העולם⁵² כולו. וכך כתב הרמב"ם:

"כל אחד ואחד מבני האדם יש לו זכויות ועוונות, מי שזכויותיו יתירות על עוונותיו - צדיק, ומי שעוונותיו יתירות על זכויותיו - רשע, מחצה למחצה - בינוני, וכן המדינה; אם היו זכויות כל יושביה מרובות על עוונותיהן - הרי זו צדקת, ואם היו עוונותיהם מרובין - הרי זו רשעה, וכן כל העולם כולו"⁵³.

"...לפיכך צריך כל אדם שיראה עצמו כל השנה כולה כאילו חציו זכאי וחציו חייב, וכן כל העולם חציו זכאי וחציו חייב, חטא חטא אחד הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף חובה וגרם לו השחתה, עשה מצווה אחת הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות וגרם לו ולהם תשועה והצלה שנאמר: "וצדיק יסוד עולם"⁵⁴ - זה שצדק הכריע את כל העולם לזכות והצילו..."⁵⁵.

השב בתשובה ומשנה את אורחותיו אינו מציל רק את עצמו, אלא מזכה ומביא מחילה לכל העולם כולו.

אמנם בחשבון אותו הביא הרמב"ם אין מדובר על מחילה לכל העולם, כי אם על הצלה. ויש לחלק בין הדברים. שהרי המציל מונע עונש מן העברין האחר, אולם אינו מוחק מעוונתו. לעומת זאת, אצלנו בגמרא משמע ש"מוחלין לכל העולם"⁵⁶.

וכאן יש להבין, כיצד תשובה של האדם הפרטי, גורמת למחילה לעולם כולו?!

52. מצאנו בכמה מקומות שעולמה של התשובה מופנה גם לאומות העולם. למשל במדבר רבה פרשה י ד"ה א': "הקב"ה מצפה לאומות העולם שמא יעשו תשובה ויקרבן לתחת כנפיו". ובכמה מקומות אף ציינו שאומות העולם שבים ביתר קלות (תלמוד ירושלמי מסכת סנהדרין פרק יא ה"ה): "אמר יונה יודע אני שהגויים קרובי תשובה הן והריני הולך ומתנבא עליהם והם עושין תשובה והקב"ה בא ופרע משוניהן של ישראל. ומה עלי לעשות? לברוח".

53. הרמב"ם הלכות תשובה פרק ג' הלכה א'.

54. מעניין להעיר שהרמב"ם שינה את הפסוק שממנו לומדים יסוד זה. שבגמרא (מסכת קידושין דף מ עמוד א'): ת"ר: לעולם תלמוד בבלי מסכת קידושין דף מ עמוד ב. יראה אדם עצמו כאילו חציו חייב וחציו זכאי, עשה מצווה אחת - אשריו שהכריע עצמו לכף זכות, עבר עבירה אחת - אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה, שנאמר: (קהלת ט): "וחוטא אחד יאבד טובה הרבה", בשביל חטא יחידו שחטא - אובד ממנו טובת הרבה. הרי שהגמרא למדה יסוד זה מהפסוק בקהלת: "וחוטא אחד יאבד טובה הרבה", שמתייחס לצד השלילי, שעברה אחת מכריעה את עולם כולו לכף חובה. לעומת זאת הרמב"ם הביא מקור לכך מן הפסוק: "צדיק יסוד עולם" - זה שצדק הכריע את כל העולם לזכות והצילו". הרי שהרמב"ם הביא דרשה לצד החיובי, שאם עושה מצווה אחת מכריע את העולם כולו לכף זכות. בחינת: מרובה מידה טובה ממידת פורענות ופסוק זה נדרש לדרשה דומה במסכת יומא דף לח עמוד ב: "אמר רבי יוחנן: אפילו בשביל צדיק אחד העולם מתקיים, שנאמר (משלי ו) וצדיק יסוד עולם".

55. שם הלכה ג.

56. אמנם רעק"א בגיליון הש"ס הביא את דברי הרמ"ע מפאנו במאמר חיקור דין ח"א פ"ד, שהכוונה היא, שחלקם כברית האלה להיות ערבים זה לזה, הוא הנמחל בזכותו.

ונראה לומר, שהאדם במעשיו משפיע על הסביבה כולו. ולכן החוטא משפיע על סביבתו, והשב ומתקן אורחותיו משפיע על הסביבה כולה. וכך הסביר בעל בית הלוי⁵⁷:

"גם יבואר בזה מה דאיתא במסכת יומא (דף ט"ו): גדולה תשובה שבשביל יחיד שעשה תשובה מוחלין לכל העולם כולו, שנאמר (הושע ו'): ארפא משובתם כי שב אפי ממנו, מהם לא נאמר, אלא ממנו. והטעם לזה מובן היטב כמו שנתבאר. דמי שחטא ועל ידו נגבר היצה"ר בכל העולם וגם לאחרים גרם שיחטאו בזה וא"כ הרי מגיע לו חלק מהעונש גם מהחטאים של האחרים, וכששב על מעשיו ותיקן אותם, הרי מ"מ מגיע לו עונש על אותם החטאים שהוא היה הגורם להם, והם הרי לא עשו תשובה וע"כ מוחלים גם להם כדי שלא יגיע לו שום עונש ממעשיהם. וזהו ארפא משובתם כי שב אפי ממנו דעל ידי דשב האף ממנו על כן ירפא גם משובתם של האחרים".

החוטא גורם לאחרים לחטוא, וראוי לו שיענש על כך. השב בתשובה ראוי לו שיתכפר לו גם על עברות של האחרים. ולכן, כדי שיתכפר לו, מוחלים לאחרים, על אף שלא שבו על עברות אלו⁵⁸. והוא הדין גם בתהליך ההפוך, החיובי. וכך כתב הגר"מ פיינשטיין זצ"ל⁵⁹:

"ונראה להסביר שאם אחד עשה תשובה ודאי גם אחרים ילמדו ממנו. וא"כ ישנה הרפואה למשובתם. והקב"ה אינו מעניש על ידיעתו שיחטאו לאחר זמן. אלא באשר הוא שם כדאיתא בפ' וירא (כ"א ז"ז) ולכן מוחל. היינו שאין מעניש עתה אלא לאחר זמן כשלא ישוּבו אף כששב האחד. אבל עתה מוחל הקב"ה בשביל תשובתו". תהליך התשובה הוא תהליך בעל השפעה על הסביבה. וממילא, הקב"ה מוחל גם למושפעים אפילו אינם בדרגה כזו, שלא ישוּבו לחטאם שנית. ואולי ראוי לסיים בדברי הרב דסלר זצ"ל⁶⁰:

"הביאור בזה, הבעל תשובה מצידו הוא כל כך מתחסד עם כל העולם. ומרגיש את עצמו באיחוד אלם. עד שלגביו בטילה הפרטיות. לכן מעשיו מועילים לזולת, ובכוחו להעלות את כולם על ידי תפילתו ותשובתו".

כה גדול הוא התהליך של התשובה,

עד אשר בכוחו למחוק את המחיצה שבין היחיד לבין הציבור כולו.
וגדולה תשובה שבשביל יחיד שנטשה תשובה מוחלין לכל העולם כולו.

57. בראשית פרק ו' פסוק ה'.

58. נמצא, לפי הסבר זה, שאין מוחלין על כל העברות, אלא רק עברות אלו שנגרמו לאחרים על ידי חוטא זה, ששב עכשיו בתשובה.

59. דרש משה עמ' קע"ה.

60. מכתב מאליהו ב עמ' 78.